

Ármann Jakobsson: *A Sense of Belonging: Morkinskinna and Icelandic Identity*, c. 1220. The Viking Collection 22. Odense: University Press of Southern Denmark, 2014. 406 s.

ANMELDELSE VED HANS JACOB ORNING

Ármann Jakobsson har viet mange år av sitt liv til *Morkinskinna*. I 1997 hørte jeg ham som purung akademiker fortelle om at det var viktig å studere *Morkinskinna* fordi sagaen i altfor lang tid hadde levd i skyggen av *Heimskringla*.¹ Slik er det ikke lenger, og mye av det er Ármanns innsats. Gjennom hovedoppgave og doktoravhandling, samt en mengde artikler og foredrag, har *Morkinskinna* fått sin plass i solen, om ikke ved siden av *Heimskringla*, så bare noen få rader bak. Dette er selvfølgelig ikke bare Ármanns fortjeneste. Sansen for denne sagaen har økt de siste år i takt med at den litterære smaken har endret seg. Vel elsker vi fremdeles det aristoteliske idealet med kronologisk handlingsforløp innenfor tidens og stedets enhet, men også litteratur som drar veksler på det ornamenterte, det overdrevne, det sammensatte og det stiliserte har de siste tiårene fått økt bifall. Harry Potter og fantasy er ikke moderne fenomener, fra norrøn middelalder har vi fornaldersagaer (som Ármann også har arbeidet mye med) og snodig sammensatte sagaer som *Morkinskinna*, som verken passer inn i det realistiske idiomet eller det klassisk narrative skjemaet. *Morkinskinna* har etter årtusenskiftet blitt utgitt ikke mindre enn tre ganger – i Íslenzk fornrit ved Ármann og Þórður Ingi Guðjónsson, oversatt til engelsk av Theodore M. Andersson og Kari Ellen Gade, og i en nokså rudimentær norsk oversettelse ved Kåre Flokenes. Det viser, om ikke annet, at sagaen plutselig er blitt aktuell – siste utgave før dette var fra 1934. Og et resultat er at *Morkinskinna* blir stadig mer lest og brukt. For Ármanns fascinasjon over sagaen er lett å forstå og dele. Sammenliknet med *Heimskringla* er den som å komme fra godteavdelingen på REMA til Godisfabrikken over svenskegrensen. Her er mer av alt, og alt er brakt sammen i en overdådig kakofoni.

Mye av Ármanns tidlige arbeid gikk ut på å vise at *Morkinskinna* er et enhetlig verk, skapt med alle de småfortellingene (þættir/tåttur) vi finner i de eksisterende, yngre manuskriptene. Denne teorien lanserte han mot dem som mente at alle tåttene var senere innskutte fortellinger, som ikke bare var «fremmedelementer», men også

¹ Ármann Jakobsson, “Kongesagaen som forsvandt: Nyere kongesagastudier med særligt henblik på *Morkinskinna*”. I Jón Viðar Sigurðsson og Preben Meulengracht Sørensen (eds.), *Den norrøne renessansen i høymiddelalderen*. Oslo: Middelaldersenteret, 2000: 65–82.

forringet sagaens litterære verdi. Ármanns argumentasjon rundt dette må kunne sies å ha vunnet gjennomslag. De fleste vil i dag mene at *Morkinskinna* ble skapt som ett verk som inneholdt tåttene.

Ármann publiserte hovedoppgave og doktoravhandling på islandsk, og selv om han har skrevet om mange av disse temaene i artikkelform, er det svært gledelig at det nå foreligger en samlet framstilling av hans tanker og ideer rundt dette verket på engelsk. *A Sense of Belonging: Morkinskinna and Icelandic Identity, c. 1220* er en bok fylt av både kunnskap om og kjærlighet til *Morkinskinna*. Dette gjennomsyrer bokas innhold og måten den er skrevet på. Her ledes leseren stadig lengre innover i sagaens irrganger veiledet av en myndig, begeistret og velformulert forsker. Bokas første del omhandler “Origins”, og er en redegjørelse for debatten om hvorvidt *Morkinskinna* er en kompilasjon eller en helhet.

Andre del tar opp sagaens struktur. Ármann går i rette med forskere som har beklaget at *Morkinskinna*s tåtter ødelegger dens struktur, og nærmer seg spørsmålet om litterær stil gjennom å trekke inn teoretikere som har økt vår forståelse av alternative organiseringsmåter enn den kronologiske, som Ferdinand Lot (tapestry), Tolkien (binære strukturer), Ryding (amplification) og Vinaver (interlace). Med dette som teoretisk bagasje viser han hvordan *Morkinskinna* kan leses i nytt lys, der gjentakelser, parallellhandlinger, innskudd og sammenveving ikke skal sees som uttrykk for litterær hjelpeløshet, men tvert imot som bevisste stilistiske grep. Framfor alt mener han at dette forklarer hvorfor tåttene må sees som en del av selve sagaen, og ikke som senere, utenpåklistrede innskudd. Tåttene spiller en viktig rolle fordi de bidrar til å kaste nytt lys over kongen – sagaens hovedperson. Gjennom å se kongen fra ulike sider (for eksempel tåttene om den naive Reidar), repetere typiske handlingsmønstre (for eksempel fortellingene om Sigurd Jorsalfares tiltakende galskap) og angi *exempla* (for eksempel tåttene om den kjærlighetssyke Ivar), underbygger tåttene det som er *Morkinskinna*s hovedprinsipp: “show, not tell”.

I den tredje delen går Ármann nærmere inn på samfunnsbildet i *Morkinskinna*. Sagaens verden er hoffet, byen og gjestebudet – en tett sammenvevd verden av mennesker som stort sett kjenner hverandre. Dette er hva Ármann kaller en “courtly” verden befolket av mennesker med “courteous” emosjoner. Ett særtrekk ved denne verdenen er at den skinner. Det ytre er viktig, fordi det reflekterer det indre. Derfor er klær, våpen, overdådige gjestebud viktige. Et annet kjennetegn er kontrastene mellom det brutale og det festlige. Dette knyttes opp mot Norbert Elias’ og Stephen Jaegers teorier om sivilisering, der middelalderens verden preges av store emosjonelle spenn, men også av en begynnende atferdskontroll, implementert fra hoffet. *Morkinskinna* blir dermed inngangen til hoffkulturen / den høviske kulturen, som igjen blir starten på siviliseringsprosessen.

Den fjerde delen tar menneskesynet i *Morkinskinna* opp til behandling. *Morkinskinna* er ikke opptatt av det individuelle i noen moderne forstand. Av de rundt 500 karakterene som nevnes i sagaen, mener Ármann at de kan reduseres til tre typer: kongen, hirdmannen og islendingen (outsideren). Derimot er den opptatt av roller. Ármann trekker inn Erving Goffmanns berømte “the world is a stage” som metafor på *Morkinskinnas* verden, men en forskjell her er vel at *Morkinskinnas* forfatter mener rollene primært er viktige fordi de skal sees som uttrykk for en essens, som de ofte skjuler. Verden består av tegn, og den dyktige hoffmann er i stand til å dechiffrere disse tegnene. Ármann mener også at sagaen kan leses nærmest som et kongespeil om kongelige dyder og laster. Motsatt Theodore M. Andersson mener han at forfatteren ikke favoriserer den fredelige kongen framfor den krigerske, men at den kan leses som uttrykk for et kongelig perspektiv på samfunnet, til forskjell fra *Heimskringla*, som representerer mer av et “nedenfra”-perspektiv.

I siste delen – “We tell ourselves stories” – går Ármann inn på fortellingene i *Morkinskinna*. Forfatteren er en bevisst forteller, som legger inn metafortellinger i sagaen, reflekterer over historisitet og til og med legger inn fotnoter i form av skaldekvad. Han opptrer i et samfunn der det talte ordet er det fremste våpenet, noe som gir skalden, som ofte er en islending, en nøkkelrolle. Samtidig er *Morkinskinna* skrevet i en overgangstid der nytt møter gammelt, høviske impulser de tradisjonelle norrøne verdier. *Morkinskinna* reflekterer denne dobbeltheten og drar veksler både på kongesagagenren og den høviske kulturen, men først og fremst er den del av det nye, og dermed også en ‘komedie’.

Som det burde framgå av dette korte resymeeet er *A Sense of Belonging* en rik og stimulerende bok, full av gode, tankevekkende, og tidvis provoserende og kontroversielle utsagn. Min hovedinnvending mot Ármanns tolkning er en Theodore M. Andersson allerede har tatt opp: Kan *Morkinskinna* leses som uttrykk for en høvisk kultur?² Nå har Ármann tonet ned retorikken rundt dette, blant annet ved at “courtly” som oftest brukes på en måte som kan bety både høvisk, hoff- og hird-. Den manglende presisjonen rundt terminologien reduserer nok brodden i hans tese, men det skjer på bekostning av klarhet. Slik det står i boka, er det vanskelig for leseren å tolke akkurat hva Ármann mener når han skriver om *Morkinskinnas* “courtly” univers.

Det som taler for en “høvisk” tolkning, er at Ármann aktivt bruker teoretikerne Norbert Elias’ og Stephen Jaegers teorier om sivilisering. Vekten han legger på selvkontroll som et ideal, og på at hoffet er arnestedet for oppkomsten av en slik egen-skap, vitner også om hans gjeld til denne tenkemåten.

² Theodore M. Andersson, “Review: Five Saga Books for a New Century: A Review Essay.” *The Journal of English and Germanic Philology* 103, 2004: 505–528.

Jeg finner ikke denne argumentasjonen helt overbevisende. Det er ikke tilstrekkelig underbygd at *Morkinskinna* skulle ha så mye til felles med den høviske litteraturen når det gjelder tema og form, som samtidig skulle bety en avstandstaken fra den norrøne kulturen og dens normer. Selvkontroll er ikke bare viktig i et siviliseringsperspektiv, men også i den norrøne kulturen. Tenk bare på Håkon jarl som skal skjule sitt renkespill overfor Harald Blåtann og Gull-Harald, eller mer allment på hvor viktig det var å planlegge hevn slik at den ble effektiv og målrettet. Fokus på utseende, klær, og mer generelt på hvor gjevt det er i kongens nærhet, er heller ikke noe som skiller den høviske fra den norrøne litteraturen. Jeg ville nok forventet en mer tydeligere sammenlikning med *Tristrams saga ok Isóndar* dersom et mål var å vise *Morkinskinnas* høviske univers. *Tristrams saga* ble oversatt til norrønt bare noen år etter at *Morkinskinna* ble skrevet, og om vi skal tro Ármann så oppstod også *Morkinskinna* i nær tilknytning til kong Håkon Håkonsson.

Kritikken mot «siviliseringsparadigmet» innenfor emosjoner har etter hvert blitt omfattende i middelalderforskningen, særlig etter at antologien *Anger's Past* i 1998 lanserte en langt mer konstruktivistisk forståelse av emosjoner, der de ikke sees som uttrykk for et "sentrifugalt" syn om at de "renner over" når frustrasjonene blir for store, men vurderes ut fra et mer strategisk perspektiv, der emosjoner utgjør en type politisk virkemiddel som brukes "målrasjonelt" i weberiansk forstand.³ Ármann kan utmerket godt være uenig med disse forskerne, men han siterer dem ikke, og når han attpåtil til stadighet referer til en såpass tilårskommen forsker som Johan Huizinga framstår ikke framstillingen som oppdatert.

Ifølge Ármann bør *Morkinskinna* leses som et talerør for kong Håkon Håkonssons posisjon i striden med jarlen Skule Bårdsson, mens *Heimskringla* gjengir Skule jarls synspunkter. Støtte for dette finner han i at *Morkinskinna* er mer skeptisk til motstand mot kongen enn det *Heimskringla* er, og at den også stiller seg negativ til samkongedømmet som institusjon. Også dette finner jeg lite overbevisende. For det første er det tvilsomt om vi allerede på 1220-tallet kan finne noe "konge"- eller "jarle"-perspektiv på hva som var politiske idealer. Som Sverre Bagge har argumentert for i debatt med Birgit Sawyer, og jeg selv har hevdet ved flere tilfeller, er det grunn til å tro at konflikten mellom Håkon og Skule, i hvert fall i lang tid, ble oppfattet som en

³ Barbara H. Rosenwein (ed.), *Anger's Past: The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press, 1998. Særlig Stephen White har vært kritisk mot Jaegers modell om hoffet og biskopene som middelalderens siviliseringsagenter, jfr. Stephen D. White, "The Feelings in the Feud: The Emotional Turn in the Study of Medieval Vengeance." I Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning og Helle Vogt (eds.), *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*, Leiden: Brill, 2013: 281–312. Jfr. også debatten som utspilte seg rundt Steven Pinkers bok *The Better Angels of Our Nature* fra 2011.

feide, som foregikk innenfor rammene av det normale i samfunnet, og at det å knytte deres posisjoner til ulike ideologiske ståsteder er noe som i beste fall ble gjort i retrospekt, etter Skules opprør i 1240.⁴ Ármann fastholder sitt synspunkt, som også har møtt kritikk fra Theodore M. Andersson, men uten egentlig å underbygge det, enn si imøtegå kritikk, mer inngående enn tidligere. Hypotesen blir ikke styrket av å bli gjentatt.

En annen innsigelse mot dette synspunktet har å gjøre med hvordan Ármann nærmer seg *Morkinskinnas* idealer og samfunnssyn, der han etter mitt syn har en tendens til å legge for stor vekt på eksplisitte idealer. Samkongedømmet blir gjentatte ganger framstilt som noe *Morkinskinna* ønsker å unngå. Dette begrunnes med at tåttene skal anses som moralske fortellinger, hvis budskap skal være at man ikke bør ha to konger samtidig. Men hvor kommer egentlig en slik moral fram? Hvor leser Ármann en skeptisk holdning til samkongedømme ut av denne sagaen? Dette har vært et framtrædende tema i debatt mellom norske historikere, fra Narve Bjørgo i 1970 og fram til en diskusjon i *Historisk tidsskrift* mellom Sverre Bagge og meg.⁵ I denne sammenheng vil jeg trekke fram to ting: at *Morkinskinnas* "ideal" ikke bør leses ut av hva den uttaler i generelle vendinger men ut fra hva den faktisk forteller om; og at samkongedømmet som praksis ikke framstilles som "ondt" eller uønsket per se, men må anses som en naturlig måte å dele makt på fordi samfunnet er en løselig helhet preget av rivalisering på alle nivåer. Ved å lese idealer eller skrekks-cenarier, dyder eller laster, ut av *Morkinskinnas* framstilling, risikerer en å tilskrive forfatteren holdninger han ikke hadde. Jeg mener ikke at Ármann representerer en slik lese-måte, men jeg mener han har en viss normative slagside, og at han kunne gått dypere i sin analyse av hva slags samfunn *Morkinskinna* beskriver.

Forfatterens begeistring for *Morkinskinna* er smittende i boka som helhet. Noen ganger tipper det likevel over. Det er som om *Morkinskinna* rommer alt, og blir et forvarsel om alle de impulser som senere skal komme. Forfatteren er sofistisert, og alle elementer er bevisst brukt som litterære virkemidler. For meg blir en bivirkning av dette paradoksalt nok at han gjør *Morkinskinna* en bjørnetjeneste. Det er nesten som om kanoniseringen av *Heimskringla* nå skal avløses av en tilsvarende

⁴ Sverre Bagge, "Samfunnsbeskrivelsen i Heimskringla: Svar til Birgit Sawyer". *Historisk tidsskrift* 73, 1994: 205–215; Hans Jacob Orning, "Håkon Håkonsson, Skule Bårdsson og norsk statsdannelse i første halvdel av 1200-tallet". *Historisk tidsskrift* 76, 1997: 2–19.

⁵ Narve Bjørgo, "Samkongedømme kontra enekongedømme". *Historisk tidsskrift* 49, 1970: 1–33; Hans Jacob Orning "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering". *Historisk tidsskrift* 93, 2014: 93–216; Sverre Bagge, "Borgerkrig og statsutvikling. Svar til Hans Jacob Orning". *Historisk tidsskrift* 94, 2015: 91–110; Hans Jacob Orning, "Hvorfor vant kongene?" *Historisk tidsskrift* 94, 2015: 285–292.

kanonisering av *Morkinskinna*. Kombinert med at boka bare i liten grad tar opp andre sagaer, blir denne unikheten tidvis et stengsel for å se videre ut over sagaen. Dertil må det sies at *A Sense of Belonging* er uhyre ordrik. Mange av eksemplene blir brukt gjentatte ganger, og noen kapitler går lite ut over å gjengi tåtter for så å gi en kort kommentar om hvor briljante de er. Boka kunne uten tvil vært kuttet med hundre sider uten at innholdet hadde lidd under det, tvert imot. Den kunne også fått en annen tittel. Islandsk identitetsfølelse er ikke hovedtema i boka slik jeg ser det, den spenner langt videre til tema som menneske- og samfunnssyn.

Mine kritiske hovedinnvendinger bunner dels i at jeg er historiker og Ármann litteraturhistoriker, dels i at vi nok har ganske ulike syn på middelaldersamfunnet. I slike tilfeller er det sjelden en som har rett og en som har feil. I diskusjonene rundt *Morkinskinna* er det hevet over tvil at Ármann Jakobsson er en hovedbidragsyter. Det har han bekreftet med denne boka, som også vil gjøre hans synspunkter langt mer tilgjengelige. Det borger godt både for *Morkinskinna*, sagastudier, og for samarbeidet mellom historikere og litteraturhistorikere.

Hans Jacob Orning
Professor i historie,
Universitetet i Oslo,
Norge